
روابط خارجی ایران و امریکا
در دوره اول ریاست جمهوری نیکسون
(۱۳۵۲ - ۱۳۴۸ش)

نویسنده: مرتضی برشنده

انتشارات سورمههر (وابسته به حوزه هنری)

روابط خارجی ایران و آمریکا در دوره اول ریاست جمهوری نیکسون (۱۳۵۲-۱۳۴۸ ش)

دفتر ادبیات انقلاب اسلامی

نویسنده: مرتضی برشنده

چاپ و صحافی: واژه پرداز اندیشه (چاپ اندیشه)
چاپ اول: ۱۳۹۶
شمارگان: ۱۱۱۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳-۰۳-۰۹-۹
طراح جلد: محمدرضا پارسا

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

سرشناسه: برشنده، مرتضی، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور: روابط خارجی ایران و آمریکا در دوره اول ریاست جمهوری
نیکسون (۱۳۵۲-۱۳۴۸ ش) / نویسنده: مرتضی برشنده.
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سورمه مهر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۱۸۴ ص.

فروست: دفتر ادبیات انقلاب اسلامی.

ISBN: 978-600-03-0309-9

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبیا
یادداشت: کتاب‌نامه.

موضوع: نیکسون، ریچارد میل هاوس، ۱۹۱۳-۱۹۹۴ م.
موضوع: ایالات متحده -- روابط خارجی -- ۱۹۶۹-۱۹۷۴ م.
موضوع: ایران -- روابط خارجی -- ایالات متحده
موضوع: ایالات متحده -- روابط خارجی -- ایران
شناسه افزوده: شرکت انتشارات سورمه مهر
رده‌بندی کنگره: E۱۸۳ / ۱۳۹۴ / ۴ الف ۸ /
رده‌بندی دیویی: ۳۲۷ / ۷۳۰۵۵۰۹
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۰۴۶۹۳۱

www.sooremehr.ir

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳

صندوق پستی: ۱۱۴۴-۱۵۸۱۵

تلفن: ۶۱۹۴۴ | سامانه پیامک: ۳۰۰۵۳۱۹

تلفن مرکز پخش: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ | فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

تقدیم به:

روح بلند امام خمینی و شهدای گرانقدر میهن اسلامی

و تقدیم به همسر عزیزم،

آنکه آفتاب مهرش در آستانه قلبم همچنان پابرجاست
و هرگز غروب نخواهد کرد.

تقدیر و تشکر

سپاس خدایی را سزااست که در گردش روزگار این بنده حقیر را در محفل و مکتب فرزانه‌گانی نشاند که در اوج قله‌های علم و معرفت و اخلاق آشیانه ساخته‌اند. صمیمانه‌ترین تقدیر و سپاس‌گزاری خود را در طبقی از اخلاص به پیشگاه آنان تقدیم می‌کنم. اما باید سپاس‌گزاری ویژه‌ای داشته باشم از استاد بزرگوار و وارسته جناب آقای دکتر حسین آبادیان که با راهنماییها و حمایت‌های خود این مسیر را بر من آسان نمودند. همچنین از دیگر استاد فرزانه‌ام جناب آقای دکتر محسن بهشتی سرشت که همیشه با تشویق‌ها و راهنمایی‌های خود انگیزه و امید به بنده دادند نهایت سپاس‌گزاری را می‌نمایم.

و در آخر با قلبی پر از خضوع و خشوع در برابر پدر و مادرم، آنانکه راستی قامت‌م در شکستگی قامتشان تجلی یافت، زانوی ادب بر زمین زده و با دلی مملو از عشق و محبت بر دستانشان بوسه می‌زنم.

فهرست

- تقدیر و تشکر ۷
- مقدمه ۱۱
- پیشینه تحقیق ۱۵

بخش اول

روابط سیاسی ایران و آمریکا در دوره ریاست جمهوری نیکسون ۱۷

- فصل اول/نگاهی کوتاه بر ساخت قدرت در ایران و آمریکا و تأثیر آن در گسترش روابط دو کشور ۱۹
- ۱- ساختار و ماهیت قدرت سیاسی در ایران ۱۹
- ۲- نهادهای تصمیم‌گیری در سیاست خارجی آمریکا ۲۵
- فصل دوم/ عوامل مؤثر در گسترش روابط سیاسی بین ایران و آمریکا ۳۳
۱. اهمیت جایگاه استراتژیکی و ژئوپلتیکی ایران ۳۳
۲. وجود منابع عظیم نفتی و اهمیت استراتژیکی تنگه هرمز ۳۶
۳. اهمیت ایران به لحاظ همسایگی با اتحاد جماهیر شوروی ۴۰
- فصل سوم/ به قدرت رسیدن نیکسون در آمریکا، اقدامات وی و تأثیر آن در ایران ۴۵
- شکل‌گیری «دکترین نیکسون» ۴۷
- جنگ با ویتنام و شرایط بحرانی سیاسی و اقتصادی آمریکا ۴۷
- دکترین نیکسون ۵۱

بخش دوم

روابط نظامی ایران و آمریکا در دوره ریاست جمهوری نیکسون ۶۱

- فصل اول/ علل گسترش روابط نظامی ایران و آمریکا در دوره نیکسون ۶۳
۱. علاقه شاه به نظامی‌گری و خرید اسلحه ۶۳
۲. افزایش بهای نفت و خریدهای نظامی شاه ۶۹
۳. فشار صنایع اسلحه‌سازی آمریکا ۷۴
۴. خروج انگلیس از خلیج فارس ۷۶
۵. سفر نیکسون به ایران ۷۹
۶. وجود منافع مشترک ۸۴

فصل دوم/ پیامدهای افزایش روابط نظامی ایران و امریکا در دوره نیکسون... ۸۹
الف تفویض ژاندارمی منطقه به ایران..... ۸۹
۱. علل انتخاب ایران از سوی غرب برای عهده‌دار شدن این نقش ۹۴
۲. دلیل ایران برای پذیرش نقش ژاندارمی در منطقه ۹۶
۳. پیامدهای حاصل از پذیرش نقش ژاندارمی منطقه از سوی ایران ۹۸
۳-۱. پذیرش استقلال بحرین، و تصرف جزایر ابوموسی و تنب بزرگ و کوچک..... ۹۹
۳-۲. حمایت از شورشیان کرد عراق ۱۰۳
۳-۳. حمله ایران به شورشیان ظفار در عمان..... ۱۰۵
۳-۳-۱. نتایج منطقه‌ای حمله ایران به ظفار ۱۰۷
ب افزایش مستشاران نظامی امریکا در ایران..... ۱۱۱
ج. ظهور دلالان اسلحه و بروز فساد ۱۱۶

بخش سوم

روابط اقتصادی ایران و امریکا در دوره ریاست جمهوری نیکسون ۱۲۵

فصل اول/ پیشینه روابط اقتصادی ایران و امریکا..... ۱۲۷
فصل دوم/ تأثیر افزایش بهای نفت بر گسترش روابط اقتصادی بین ایران و امریکا.. ۱۳۳
۱. افزایش بهای نفت ۱۳۳
۲. امریکا و حمایت از افزایش بهای نفت ۱۳۹
۳. افزایش بهای نفت و نتایج حاصل از آن در ایران..... ۱۴۹
۳-۱. رشد فساد مالی در کشور ۱۴۹
۳-۲. برنامه‌ریزی بی‌هدف و منسجم برای ایجاد زیرساختهای کشور ۱۵۴
۳-۳. پدیده مهاجرت به شهرها ۱۵۶
۳-۴. افزایش غرور و قدرت‌نمایی شاه..... ۱۵۸
فصل سوم/ بررسی سال به سال روابط اقتصادی ایران و امریکا در دوره ریاست جمهوری نیکسون..... ۱۶۱
روابط اقتصادی ایران و امریکا در سال ۱۳۴۹..... ۱۶۱
روابط اقتصادی ایران و امریکا در سال ۱۳۵۰..... ۱۶۵
روابط اقتصادی ایران و امریکا در سال ۱۳۵۱..... ۱۶۸
روابط اقتصادی ایران و امریکا در سال ۱۳۵۲..... ۱۷۱
نتیجه‌گیری..... ۱۷۵
فهرست منابع و مآخذ..... ۱۷۸

مقدمه

یکی از دلایل اهمیت پرداختن به موضوع رابطه ایران و امریکا وجود روابط گسترده و نزدیک ایران در دوره محمدرضا شاه با این کشور است.

شکل‌گیری نخستین روابط میان ایرانیان و امریکاییها جنبه فرهنگی و دینی داشت. زیرا در ابتدا مبلغان مذهبی از امریکا به ایران آمدند و فعالیتهای فرهنگی خود را در میان آسوریهای ارومیه شروع کرده در کنار آن به امور عام‌المنفعه‌ای نظیر ایجاد مدارس و درمانگاه‌ها پرداختند. این افراد زیر پوشش اقدامات بشر دوستانه برای تغییر آیین ایرانیها، فعالیتهای گسترده‌ای را در ایران انجام می‌دادند. از جمله اقدام «هوارد باسکرویل» در دفاع از مشروطه‌خواهان تبریز و کشته شدن وی به همراه آزادی‌خواهان و مشروطه‌خواهان ایرانی و همچنین حضور افرادی چون مورگان شوستر، دکتر ساموئل مارتین جردن، دکتر ژوزف. پ. کاکران و دیگران در ایران بود که اقداماتشان خوشنامی امریکاییان را نزد ایرانیان به همراه داشت. امریکاییها از همان روزهای اول ورود به ایران با شرکت در امور اجتماعی و آموزشی در صدد

کسب محبوبیت سیاسی در میان لایه‌های پایین جامعه ایرانی برآمدند. از طرف دیگر برای روشنفکران ایرانی که تازه با تاریخ تمدن غرب و اوضاع سیاسی جهان آشنا می‌شدند، امریکا به دلیل نداشتن سابقه مداخله در امور ایران تا آن زمان و مخفی بودن اهداف امپریالیستی، جاذبه‌ای خاص داشت. پس این نیروی نوظهور در عرصه جهانی در پی ایفای نقشی ویژه در معاملات سیاسی جهان بود؛ از این رو ایرانیان روشنفکر را به فکر استفاده از این اهرم قدرت برای رهایی از سلطه انگلیس و روس انداخت.

از سویی دیگر، محمدرضاشاه، که در جریان جنگ جهانی دوم، شاهد از دست رفتن ارتش ایران در برابر نیروهای برتر دو ابرقدرت آن زمان - انگلیس و شوروی - و خلع پدرش از سلطنت بود، به دنبال راه چاره‌ای برای جلوگیری از این اتفاق تلخ برای خود می‌گشت. او همچنین برای ایجاد توازن و تعادل در سیاست خارجی، به دنبال نیروی سومی بود که توان حمایت از ایران را در مواقع حساس داشته باشد و در شرایط ویژه آن زمان، این تنها ایالات متحده آمریکا بود که هم می‌توانست و هم مشتاق بود که چنین نقشی را ایفا نماید. در حقیقت امریکا که به دنبال جای پای محکم و مطمئن در منطقه خاورمیانه می‌گشت، این پیشنهاد ایرانیان را با آغوش باز پذیرفت و در نتیجه روابط دو کشور روزبه‌روز گسترش یافت. بعدها کودتای امریکایی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ که باعث بازگشت مجدد محمدرضاشاه به قدرت شد، این دیدگاه را در نزد شاه تقویت کرد. هر چه دولتمردان امریکایی براساس دکترین منافع محور خود، به شاه و هیئت حاکمه ایران نزدیک‌تر می‌شدند، از مردم عادی فاصله گرفته جایگاه خود را در بین آنها از دست می‌دادند.

آخرین مرحله از نزدیکی روابط ایران و ایالات متحده، به آغاز دوره ریاست جمهوری نیکسون در امریکا باز می‌گردد. روابط ایران و امریکا در این دوران از توسعه و گسترش کم‌نظیری در ابعاد گوناگون برخوردار شد که دلایل متعددی را برای آن می‌توان برشمرد. از آن جمله، رابطه دوستی نیکسون و محمدرضا شاه که سابقه این دوستی به ماجرای کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ برمی‌گردد. نیکسون در آن زمان در مقام معاون رئیس‌جمهور امریکا، نقشی تعیین‌کننده در بازگشت شاه به قدرت ایفا کرد و این مسئله باعث شد تا رابطه این دو، بسیار صمیمی و دوستانه باشد. البته شرایط جهانی و منطقه‌ای هم در آن زمان به نحوی بود که این نزدیکی را اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. از جمله این شرایط می‌توان به تصمیم نیکسون در خصوص خروج نیروهای امریکایی از ویتنام، خطر ورشکستگی صنایع بزرگ امریکا، بویژه صنایع نظامی به دنبال پایان پذیرفتن جنگ ویتنام، تصمیم انگلستان مبنی بر خروج نیروهای نظامی‌اش از خلیج فارس و به دنبال آن خطر نفوذ کمونیسم در منطقه، افزایش بهای نفت و در نهایت عرضه دکترین نیکسون به منظور خروج امریکا از باتلاق ویتنام، اشاره کرد. با توجه به شرایط داخلی امریکا، تهدیدهای بین‌المللی و همچنین شرایط داخلی ایران، این روابط به بالاترین سطح خود در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی رسید. از این رو، بررسی و پژوهش در این خصوص برای به تصویر کشیدن ماهیت این روابط است و این پژوهش می‌کوشد تا بر تأثیر این شرایط در گسترش روابط سیاسی، نظامی و اقتصادی ایران و امریکا در این دوره پردازد.

این کتاب در سه بخش و چند فصل تقسیم شده است. بخش اول به بررسی روابط سیاسی ایران و امریکا در دوره نیکسون اختصاص

یافته است. در فصل اول به ساخت قدرت در ایران و آمریکا و تأثیر آن در گسترش روابط دو کشور اشاره شده در فصل دوم به عوامل مؤثر در گسترش روابط سیاسی بین ایران و آمریکا از قبیل اهمیت جایگاه استراتژیکی و ژئوپلیتیکی ایران، وجود منابع عظیم نفتی و خطر نفوذ کمونیسم به واسطه همسایگی ایران با اتحاد جماهیر شوروی پرداخته شده است. فصل سوم، به قدرت رسیدن نیکسون در آمریکا و شرایط ویژه ناشی از جنگ ویتنام و همچنین اقدامات وی را شامل می‌شود.

بخش دوم به بررسی روابط نظامی ایران و آمریکا و نتایج آن پرداخته که این بخش در دو فصل تنظیم گردیده است. فصل اول به علل گسترش روابط نظامی بین دو کشور می‌پردازد و در فصل دوم نیز به پیامدهای این توسعه روابط در حوزه نظامی اشاره می‌شود، که شامل تفویض ژاندارمی منطقه به ایران از سوی آمریکا، افزایش مستشاران نظامی آمریکا در ایران و ظهور دلالتان و بروز فساد است.

بخش پایانی به بررسی روابط اقتصادی دو کشور محدود می‌شود، که در سه فصل مورد بررسی قرار گرفته است. فصل اول، پیشینه روابط اقتصادی ایران و آمریکا، فصل دوم تأثیر افزایش بهای نفت و نتایج حاصل از آن و بالاخره فصل پایانی، بررسی سال به سال روابط اقتصادی ایران و آمریکا را در دوره ریاست جمهوری نیکسون دربرمی‌گیرد.

در پژوهش حاضر سعی شده از هر گونه موضع‌گیری خاص و یکسونگری در این موضوع تا حد امکان پرهیز نموده مسائل بر اساس واقعیت‌های تاریخی بررسی گردیده فقط به شرح رویداد و تحلیل آن با توجه به شرایط زمانی و مکانی واقعه پرداخته شود.

پیشینه تحقیق:

با توجه به بررسیهایی که درباره موضوع روابط خارجی ایران و امریکا در دوره ریاست جمهوری ریچارد نیکسون به عمل آمد، مشخص گردید که کار منسجم و مستقلی در این زمینه تاکنون صورت نگرفته است. البته در آثار بعضی از نویسندگان خارجی و داخلی، به روابط ایران و امریکا به صورت کلی پرداخته شده که از جمله آثار خارجی می توان به کتاب عقاب و شیر نوشته جیمز بیل، کتاب جنگ قدرتها در ایران اثر باری روین، و از آثار نویسندگان و پژوهشگران داخلی می توان به کتاب ماهیت و عملکرد امپریالیسم امریکا در ایران نوشته محمد ترکمان و یا کتاب سراب یک ژنرال نوشته صفاءالدین تبرائیان اشاره کرد. اما موضوع مورد بررسی در این کتاب، در هیچ یک از این منابع به طور کامل بررسی نشده و تنها اشاراتی گذرا در خصوص این مقطع خاص به چشم می خورد.